

Mikyâsü'n-Nîl'in içinden bir görünüş

Süleyman b. Abdümelik tarafından kurulan ve 247'de (861) Mütevekkil -Alellah'ın emriyle matematikçi Fergânî'ye ihya ettirilen el-Mikyâsü'l-kebîr'dir (Mes'ûdî, I, 334; İbn Ebû Usaybia, s. 287; Makrîzî, I, 58). Tarihî metinlerde 247'den (861) sonra rastlanan atfların tamamı bu mikyasla ilgilidir. Ardından Mısır'ı yönetenler yapının bakım ve onarımına özen göstermişlerdir. Meselâ Tolunoğulları'nın kurucusu Ahmed b. Tolun 266'da (879) bakımı için 1000 dinar tahsis etmiş, Fâtîmî Halifesi Müstansır-Billâh devrinde bazı yerlerinde değişikliğe gidilerek yanına bir mescid inşa edilmiş ve 638'de (1241) etrafını çevreleyen kalın bir duvarla koruma altına alınmıştır. XV. yüzyılın başında ve 872-873 (1467-1468) yıllarında, ayrıca 886 (1481) depreminden sonra Sultan Kayıtbay'ın emriyle esaslı bir şekilde onarılan yapının üzerine Yavuz Sultan Selim 923'te (1517) bir çatı inşa ettirmiştir. Osmanlılar tarafından düzenli biçimde bakımı sürdürülen, 1180 (1766) yılı ile Fransızlar'ın Mısır'ı işgali (1798-1801) sırasında ve daha sonraları tekrar onarılan mikyas halen faal durumdadır.

Suyun sâkin vaziyette tutulup seviyesinin hassas biçimde ölçülebilmesi için nehrin özel olarak hazırlanmış iskalalı bir havuzla irtibatlandırılması esasına dayanan mikyâsü'n-Nîl (Nilometre) ana yapısı itibariyle, ortasında üzeri taksimatlı beyaz mermerden sekizgen bir sütun bulunan etrafı duvarlarla çevrili kare şeklinde bir havuzdan ibarettir. Girişe kuzeybatı köşesinden dört basamakla çıkılmakta ve duvarları dolaşan ortalama 96 cm. genişliğindeki bir merdivenle tabana kadar inilmektedir. 1,20 m. yüksekliğindeki bir kaide üzerine oturan sütun 8,646 m. yüksekliğinde olup korent tarzı bir başlıkla duvardan duvara uzanan bir kirişi taşı-

maktadır. Sütunun üzerindeki taksimat 16 zirâa (bir zirâ yaklaşık 54,05 cm.) ve üstteki 10 zirân her biri 24'e bölünmüştür; 24 alt bölüm kendi arasında altışarlı dört grup halindedir ve cetvelin en üstünde "on yedi" (seb'a aşer) yazmaktadır. Nil ile havuzun irtibatı farklı seviyelerdeki üç ayrı dehlizle sağlanmıştır. Bunlardan en alçak olanı havuzun taban seviyesinde ve güney duvarında, ikincisi doğu duvarında ve 3 zirâ, üçüncüsü yine doğu duvarında ve 8,5 zirâ, yani tabandan 5,25 m., sütunun dibinden itibaren 4,59 m. yüksekliktedir. Mikyasın üzerinde Nil'e bakan bir aslan heykeli bulunmakta ve seviye 16 zirâa ulaştığında ağızdan su akmaktadır. Bunun sebebi sulama için en uygun seviyenin genelde 16 zirâ olmasıdır. Aslanın karşısındaki duvarın üst tarafında, "Kuru yerlere su gönderip onunla hayvanların ve kendilerinin yedikleri ekinleri çıkardığımızı görmezler mi?" meâlindeki Secde sûresinin 27. âyeti ve onun altında Halife Mütevekkil-Alellah ile Ahmed b. Muhammed el-Hâsib'in (Fergânî) adları ve 247 (861) tarihi yer almaktadır. Ayrıca diğer duvarlara 17 zirâ seviyesinden itibaren su ile ilgili âyet (İbrâhîm 14/37; el-Hac 22/5, 63; eş-Şûrâ 42/28; Kâf 50/9) ve kirişin üzerine Âyetü'l-kürsî yazılmıştır. Giriş kapısının bir tarafında İsrâ sûresinin 82 ve diğer tarafında Kehf sûresinin 39. âyetleri yer almaktadır.

Ölçüm fonksiyonunun yanında yapı tekniği ve tezyinatı itibariyle bir sanat eseri niteliğine sahip bulunan mikyas, yapılan bütün onarımlardan sonra da Halife Mütevekkil-Alellah dönemindeki ana özelliklerini korumaktadır. Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında tesisi ayrıntılı biçimde inceleyen Fransız ilim adamları her ne kadar sütunun 247'de (861) dikilenden farklı olduğu sonucuna varmışlarsa da 15, 16 ve 17. zirâları gösteren yazıların küffî oluşu bu tesbite gölge düşürmektedir; çünkü küffî hat XI. yüzyıldan sonra nâdiren kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 334; İbn Ebû Usaybia, *Üyünü'l-enbâ*, s. 287; Makrîzî, *el-Hıta*, I, 57, 58, 61; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 35-36; W. Popper, "The Cairo Nilometer", *Semitic Philology*, California 1951, XII, 27, 28; K. A. C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim Architecture*, Middlesex 1958, s. 292-296, lv. 60; J. Ruska, "Mikyâs", *IA*, VIII, 311; a.mlf. - [D. R. Hill], "Mikyâs", *EI²* (İng.), VII, 39-40; J. H. Kramers, "Nil", *IA*, IX, 280-281; a.mlf., "al-Nîl", *EI²* (İng.), VIII, 41; "Irrigation", *EAm.*, XV, 394; "Nilometer", a.e., XX, 354.

MAHMUT KAYA

MİL

Bir uzunluk ölçüsü.

Kelimenin aslı Latince "bin" anlamındaki mille olup (Grekçe milion) Roma ordusunun -her iki ayakla birer tane olmak üzere- 1000 çift adımda yürüdüğü mesafeyi ifade etmek için kullanılmış, Roma İmparatorluğu'nun nüfuzu altındaki bölgelere de geçmiştir. Latin alfabesindeki "M" harfinin değeri de 1000'dir. Arap dillerinin, gözün erişebildiği mesafeyi gördükten sonra başka tarafa "meyl" etmesi sebebiyle bu uzaklığa aynı kökten "göz erimi kadar uzunluk" anlamında mîl adı verildiği şeklindeki açıklamaları bir yakıştırılmadan ibaret olmalıdır. Kelime, "açık alandaki bir kimsenin cinsiyetinin veya gidiş istikametinin anlaşılacağı mesafe" şeklinde de tanımlanmıştır. Mesafe belirtmek için birer mil aralıklarla dikilmiş yol işaretlerine de Arapça'da mîl adı verilir. Kelime Farsça'ya ve Türkçe'ye mîl şeklinde geçmiştir. Bu ölçü deniz mili ve kara mili olmak üzere iki çeşittir. Milin üskatları fersah ve berîd, askatları kabsaba, kulaç, adım, arşın, ayak, kabza, parmak, arpa ve katır kuyruğu kıldır. Mil yerine İran'da kûrûh, Hindistan'da kos adı verilen daha uzun ölçü birimleri kullanılırdı. Kûrûh Hindistan'a da taşınıyordu (Wilson, s. 294-295, 297; İbn Battûta, III, 95; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, I, 420).

Rivayete göre Hz. Peygamber ulaşım yollarında her üçte bir fersahlık mesafeyi işaretletmiştir; iki nişan (mil) arasındaki uzunluğa dedelerinden Hâşim b. Abdümenâf b. Kusayy'a nisbetle Hâşimî mili adı verildiği söylenirse de (meselâ bk. Ebû'l-Bekâ, s. 862-863) bu isim aslında Hâşimoğulları'na yani Abbâsîler'e nisbet ifade eder. 4000 adım = 6000 peygamber arşını = 12.000 ayak = 144.000 parmak uzunluğunda olduğu belirtilen Hâşimî milinin (İbnü'r-Rif'a, s. 78-79) altısı Emevî milinin beşine denktir. Halife Hişâm döneminde yol işaret taşları arasındaki mesafe 3000 arşındı (Abdülhay el-Kettânî, II, 42).

Fıkıh kitaplarında seferlik için aşılması gereken mesafenin veya teyemmümün cevazı için suyun aranacağı uzaklığın tesbiti çerçevesinde milin diğer ölçü birimleri cinsinden karşılığı tartışılarken mezhepler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Genelde Hanefîler'e göre mil 3500-4000 arşın, bazı Mâlikîler'e göre 2000, İbn Abdülberrî' izleyen Mâlikîler'e göre onlara uyan müteahhir Şâfiîler'e göre

MİL

3500, mütekaddim Şâfiîler ile Hanbelîler'e göre ise 6000 arşındır (İbn Kudâme, II, 91; Nevevî, s. 81; İbnü'l-Hümâm, I, 123; Mevâk, II, 140).

Kaynaklar milin arşın cinsinden karşılığı için şu rakamları vermektedir: 2000, 2250, 2500, 3000, 3200, 3333 $\frac{1}{3}$, 3500, 3600, 4000, 4500, 5000, 5250, 6000. Bu farklılık kısmen arşının, kısmen de milin çeşitliliğinden kaynaklanır. Milin 1000 kademe eşit olduğunu söyleyen Tobyâ el-Anîsî (*Tefsîrû'l-elfâzi'd-dahîle*, s. 71) yanılmaktadır. Bu verilerin ayrıntılarından, İslâm tarihinin başlarından itibaren metrik değerleri genellikle 1475-1490 m., 1615-1625 m., 1845-1850 m., 1920-1940 m., 1975-1995 m. ve 2425-2470 m. aralıklarında hesaplanan muhtelif millerin varlığı anlaşılmaktadır.

Mahmûd Bey el-Felekî çeşitli işlemler sonucunda 4000 arşınlık şer'î mil için 1975,7 m., 1968,75 m. ve 1972,8 m. olmak üzere üç ayrı değere ulaşmakta ve üçüncüsünde karar kılmaktadır. İskenderiyeli Heron'a atıfla her biri 24 parmaklık 3000 tabii arşına veya 32 parmaklık 2250 arşına denk olduğunu belirttiği Roma milini ise 1479,6 m. hesaplamaktadır (*JA*, I [1873], s. 104, 106). Ayrıca John Gordon Lorimer'e göre XX. yüzyılın başlarında Bahreyn'de kullanılan Hâşimî mili (= 1000 kulaç = 4000 arşın = 24.000 kabza = 96.000 parmak) yaklaşık 1905 metredir (*Delîlû'l-Halic*, I, 313).

Mahmûd Ferve'nin belirlediği kadarıyla XIX. yüzyıl Tunus'una ait bazı miller şunlardır: 1000 kulaçlık mil 1920 m., Tunus ve Kayrevan'da uygulamadaki 1479 m., 12 Ocak 1895 tarihli ölçü reformuyla sabitlenen resmî mil (= 3000 Arap arşını =) 1453 m., Sûse'ninki 1333 m., Sefâkus'un-ki 1500 m., Mehdiye'ninki 1000 m. (*el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-'Arabiyye*, sy. 7-8 [1993], s. 243). Muhammed el-Garbî, Sudan milinin 1920 metreye denk geldiğini bildirmektedir (*Bidâyetü'l-hükmi'l-Mağribî*, s. 443). Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville'e göre 1766 yılında Osmanlı mili 758 Fransız "toise"ine yani 1477 metreye eşitti. Roma miline denk gelen bu ölçüyle muhtemelen Tunus mili kastedilmektedir.

XX. yüzyılın başlarında 2500 piklik (mimar arşını) Osmanlı kara mili 1894,345 metreye, 880 kulaçlık (= 2200 pik) deniz mili ise 1667,0236 metreye eşitti (Young, IV, 370; *Système des mesures*, s. 3-4). George Young, Suriye ve el-Cezîre'de kullanılan 1000 piklik Hâşimî milinin değerini 700 (?) m. olarak vermektedir (*Corps de*

droit ottoman, IV, 370). 20 Cemâziyelâhir 1286 (14 Eylül 1285 r. / 26 Eylül 1869) tarihli kanunla mil-i a'şârî ismi verilen mil 1000 zirâ-i a'şârîye yani 1000 metreye eşitlendi. 29 Şevval 1298'de (11 Eylül 1297 r. / 23 Eylül 1881) 1 Mart 1882'den itibaren geçerli olmak üzere yeni ölçülerin tanzim, tensik ve kullanım şekilleri hakkında eski ölçülerin karşılıklarını gösteren listeleri de ihtiva eden yeni bir karnâme yayımlandı. Buna göre mil 1000 yeni arşına (1 km.) eşitlendi.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "myl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1346; W. F. Arndt – F. W. Gingrich, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago-London 1979, s. 521, 764; H. H. Wilson, *A Glossary of Judicial and Revenue Terms*, Islamabad 1985, s. 294-295, 297; Tobyâ el-Anîsî, *Tefsîrû'l-elfâzi'd-dahîle fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Kahire 1988-89, s. 71; Ch. T. Lewis, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1144; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 182; Abdurrahman el-Hâzinî, *Mizânü'l-hikme*, Haydarâbâd-Dekken 1359, s. 73, 76; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 91; Nevevî, *Tahrîru elfâzi'l-Tenbîh* (nşr. Abdülğani ed-Dakr), Dimaşk 1408/1988, s. 81; İbnü'r-Rif'a, *el-İzâh ve't-tibyân fi ma'rifeti'l-mikyâl ve'l-mizân* (nşr. M. Ahmed İsmâil el-Hârûfî), Dimaşk 1400/1980, s. 78-79; Şeyhürrebe ed-Dimaşki, *Nuḥbetü'd-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-bahr* (nşr. A. F. Mehren), St. Petersburg 1866, s. 11, 13; Ebü'l-Fidâ, *Takvimü'l-büldân* (nşr. J. T. Reinand – M. G. de Slane), Paris 1840, s. 15, 540; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Abdülhâdîf et-Tâzî), Rabat 1417/1997, III, 72, 95; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 123; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, Beyrut 1398, II, 140; Ebü'l-Fazl el-Allâmî, *Â'in-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 420; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 862-863; *Fi 29 Şevval Sene 1298 ve fi 11 Eylül Sene 1297 Tarihiyle Şeref-müteallik Buyurulan İrade-i Seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî Mücebince Yeni Ölçülerin Tanzim ve Tensikiyle Suver-i İcrâiyyesi Hakkında Kararnâmedir*, İstanbul 1299, s. 4; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 370; *Delîlû'l-Halic* (Coğrafya), I, 313; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 62, 63; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Harâc ve'n-nüzumü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 300-301; Muhammed el-Garbî, *Bidâyetü'l-hükmi'l-Mağribî fi's-Sûdânî'l-Ğarbî*, Küveyt 1982, s. 443; M. Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-aḥkâmü'l-fikhiyyetü'l-müte'allika bihâ*, [baskı yeri yok] 1404/1984 (Matbaatü's-saâde), s. 246, 286-287, 293-296, 300; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, İstanbul 1988, s. 3-4; Abdülhay el-Kettâni, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 42; Mahmûd Fâhürî – Selâhaddin Havvâm, *Mevsû'atü vahdâti'l-kuyâsi'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye*, Beyrut 2002, s. 158-163; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Égypte", *JA*, I (1873), s. 104, 106; M. H. Sauvare, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie mu-

sulmanes", a.e., VIII (1886), s. 389-392; R. T. Mortel, "Weights and Measures in Mecca during the Late Ayyubid and Mamluk Periods", *Ar.S*, sy. 8 (1990), s. 178; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis bi-lâle'l-ḳarneyni's-şâmin ve't-tâsi' 'aşer", *el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-'Arabiyye li'd-dirâsâti'l-'Osmâniyye*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 243; "Mil", *SA*, III, 1349-1350; Dihhudâ, *Lugât-nâme* (Mu'in), XIII, 19438-19439.

CENGİZ KALLEK

MİLÂDÎ TAKVİM

(bk. TAKVİM).

MİLÂHA

(bk. BAHRİYE; GEMİ).

MİLÂS

Muğla iline bağlı ilçe merkezi.

Verimli bir ovanın batı kenarında yükselen Sodra dağının doğu eteklerinde kurulmuştur. Antik dönemde Karya olarak anılan Menteşe yöresinde kesintisiz yerleşime sahne olmuş ve günümüze kadar ulaşabilmiş yerleşim merkezlerinden biridir. Antikçağ'da Mylasa olarak anılan şehir Ortaçağ Batı kaynaklarında Milaso, Milasso, Melaso, Melasso, Mellassa, Milaxo (Melaxo) şeklinde geçer. Verimli bir ovaya sahip oluşu, Güllük körfezine olan yakınlığı, batıda Balat (Milet), kuzeyde Çine ve Menderes vadisi, doğuda Muğla ve oradan Tavas'a giden yolların kavşak noktasında bulunması tarih boyunca buranın önemli bir iskân merkezi olmasını sağlamıştır.

Şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Tarihî esanelerde rüzgârlar hâkimi Aiolos'un neslinden gelen Mylassos'un burayı tesis ederek kendi adını verdiği belirtilir. Şehrin Helenistik dönem öncesine uzanan bir tarihî geçmişi olduğu tahmin edilir. Bulunduğu bölgede son yıllarda yapılan kazılarda, kıyılarda ve Karya bölgesinin iç kesimlerinde milâttan önce III. binden itibaren yerleşme izlerine rastlanmıştır. Bu bölgede yer alan şehrin adı kaynaklarda Pers hâkimiyeti sırasında ön plana çıkmıştır. Persler'e karşı kurulan birliğin ortak kut-sal yeri Milas'taki Zeus Karios Tapınağı idi. Bu statüsü ile Milas diğer şehirlere göre önemli bir siyasî ve dinî üstünlük elde etti. Milâttan önce 377'de tahta çıkan He-kotomnos hânedanından Satrap Maus-